

ІННОВАЦІЙНІ СТРАТИГЕМИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ

О.В. Старовойт

здобувач НПУ імені М.П.Драгоманова

У статті аналізуються актуальні зміни в сучасній освіті, пов'язані з Болонськими деклараціями, зокрема, в контексті впровадження інноваційних технологій.

Ключові слова: людина, освіта, стратегія соціальних змін, інноваційний розвиток, освітня політика.

За визначенням науковців, сучасний етап розвитку системи освіти в Україні, характеризується освітніми інноваціями, спрямованими на збереження досягнень минулого і, водночас, на модернізацію системи освіти відповідно до вимог часу, новітніх надбань науки, культури і соціальної практики (В.Андрущенко). Все це здійснюється в рамках приєднання України до Болонського процесу та перетворення системи освіти до його вимог.

Як відомо, Болонський процес (назва походить від університету Болонья, Італія, де були досягнуті відповідні домовленості) - це своєрідний рух освітніх національних систем до єдиних критеріїв і стандартів, які утверджуються у європейському просторі. Його головна мета полягає в консолідації зусиль наукової та освітньої громадськості й урядів країн Європи для істотного підвищення конкурентноздатності європейської вищої освіти і науки у світовому вимірі, а також для підвищення ролі цієї системи у соціальних перетвореннях. Цей рух обумовлений реальними змінами, що відбуваються на теренах Європи і світу. Він є своєрідною відповіддю на виклики глобалізації, становлення інформаційного суспільства, посилення міграційних процесів, мобільності ринку праці, міжкультурних обмінів, а головне – об'єктивно сформованої потреби навчитись "жити разом", зберігаючи власну етнічну, культурну, релігійну і т.п. різноманітність й, одночасно, розуміючи й поважаючи один одного у відповідності з спільними нормами і стандартами [1, 540].

Загалом визначальними критеріями освіти в рамках Болонського процесу є якість підготовки фахівців; зміцнення довіри між суб'єктами освіти; відповідність європейському ринку праці; мобільність; сумісність кваліфікації на вузівському та після-вузівському етапах підготовки; посилення конкурентоспроможності Європейської системи освіти. Стратегічною метою Болонського процесу є підвищення якості освіти, надійності й конкурентноздатності фахівців, насамперед, у європейському економічному, політичному й соціокультурному просторі.

Ці вимоги співзвучні програмі розвитку вищої освіти України. Але існує багато проблем та специфічних рис, що визначають розвиток осві-

тньої системи України. Серед специфічних соціально-педагогічних проблем центральне місце займає протиріччя між темпом збільшення знань у суспільстві й обмежених можливостях їхнього засвоєння індивідом. Спроби вирішити це протиріччя приводять до відмови від абсолютного освітнього ідеалу (усебічно розвиненої особистості) і заміщення його спеціально-детермінованим освітнім ідеалом – максимального розвитку здібностей людини із самореалізацією. Необхідно при цьому забезпечити людині право вибору напрямків освіти, що обумовлює введення ранньої диференціації навчання і створення систем безперервної освіти.

З іншого боку, сучасний ринок праці потребує кваліфікованих конкурентоспроможних робітничих кадрів з технологічно складних та інтегрованих професій, у яких рівень інтелектуалізації праці є досить високим. Зазначене вимагає організації відповідної освіти, яка б інтегрувала високий рівень теоретичної та практичної підготовки кваліфікованого робітника, здатного до використання новітніх технологій виробництва в умовах інноваційності, варіативності та модернізації. Фахівець повинен володіти поряд зі знаннями вмінням та здібністю до мобільності, інновацій.

Все більше перед професійною школою, а отже і перед викладачами, постає завдання навчити учня самостійно оволодівати новими знаннями та інформацією, виробити потребу в навчанні продовж життя, тобто стати людиною для якої отримання знань стає сутнісною рисою способу життя [2, 197].

Призначення сучасної освіти полягає в тому, щоб передати людині глибокі загальнокультурні основи, розвинути її загальні здібності й задатки, здатність пристосовуватися до динамічних умов особистого, соціального і професійного життя. Тому слід закласти в учнях та студентах глибокі природознавчі і теоретичні основи у певній сфері майбутньої професійної діяльності, життєво важливі компетенції: комунікативні, технологічні тощо.

Життя вимагає акцентування уваги суспільства на освіті не як на споживачеві фінансових та інтелектуальних ресурсів, а як на безпосередній продуктивній сфері, підоймі економічного та соціокультурного прогресу України. Відтак, серед першочергових наших завдань – створення системи освіти нового типу, пошук варіантів школи майбутнього, яка б базувалася на сучасних інформаційних технологіях і була здатна, за висловлюванням Томаса Джеферсона, звільняти, а не підкоряти уми, виховувати людей, які б ставили запитання, а не вузьких і бездумних конформістів, прищеплювала б мораль, яка б підкріплювала свободу, а не мораль, яка б затуманювала розум і не давала виходу в життя новим чи альтернативним ідеям [6, 10].

Таким чином, європейська інтеграція – як вибір нашої країни – був обумовлений потребами в розвитку освіти та задекларований на державному рівні. Цей курс схвалила Верховна Рада, підтримує переважна більшість суспільства. Європейський вибір нашої держави зумовлений її історичним поступом, політичними та економічними інтересами і соціальними чинниками.

Європейський вектор України знайшов відображення і, поки що, найповніше втілення у сфері освіти і наукових досліджень (у порівнянні з іншими галузями – економікою, обороною тощо). 19 травня 2005 року тодішній міністр освіти і науки України Станіслав Ніколаєнко поставив свій підпис під Болонською декларацією і наша держава долучилася до формування спільного європейського освітнього простору.

Сьогодні в Україні реалізується програма навчання протягом усього життя людини. Країни-учасниці Болонського процесу підкреслюють важливий внесок вищої освіти у впровадження довічного навчання в реальність. Вони приймають міри щоб спрямувати національну політику своїх країн до цієї мети і спонукати ВНЗ збільшити можливості навчатися незалежно від віку, включаючи визнання попередньої освіти. Вони підкреслюють, що такі дії повинні бути невід'ємною складовою діяльності вищої освіти. Між тим, хоч про Болонський процес у нас предметно заговорили тільки у 2003 році, його ідеї, нехай опосередковано й фрагментарно, проникли в Україну доволі давно – «бакалавр» і «магістр» уже добре прижилися (щоправда, в супроводі «молодшого спеціаліста» та «спеціаліста»). Наразі й багато інших інновацій, які, по суті, близькі до ідей Болонського процесу, втілено в ряді офіційних документів. Ідеться про Національну доктрину з розвитку освіти, Закон «Про вищу освіту», низку документів щодо впровадження ідей Болонської декларації та ін. Водночас, у чинних законах і нормативних актах щодо розвитку освіти в Україні ще недостатньо враховані загальні тенденції в міжнародному

вимірі розвитку освіти, її зв'язок із реаліями глобалізованого технологічного світу, необхідність підвищення інвестиційної привабливості освіти, формування нових підходів до управління в освіті, стимулювання громадського управління та ін. [9, 22].

Розвиток людства супроводжується соціальними змінами, які обумовлюють процеси трансформації особистості й вимагають певних перетворень в освітньо-виховній сфері. У цьому контексті важливого значення набувають педагогічні технології, спрямовані на формування особистості. Сьогодні можна з певністю стверджувати: соціальні тенденції, що окреслилися на межі століть, є головними, зумовлюючи розвиток нашої цивілізації у XXI столітті. У попередні роки на сторінках різних наукових видань розгорнулася дискусія з питань завдань і змісту педагогічної науки на новому історичному етапі. Науковців цікавив як вплив глобальних цивілізаційних процесів, так і чинники, що впливають на формування українців у пострадянському соціокультурному середовищі.

До першої тенденції відносять перехід людства від індустріального виробництва до науково-інформаційних технологій. Цей процес сприяє народженню третього типу суспільства – інформаційного (чи постіндустріального), де форма власності на засоби виробництва й основні передумови його успішності та розвитку безпосередньо залежить від людини, тобто рівня її особистісної розвиненості.

Друга тенденція – це тенденція до глобалізації. Сьогодні всі розуміють, що процес глобалізації порушує не тільки питання інтеграції країн, взаємозв'язку між народами, створення єдиного економічного та інформаційного простору тощо. Здебільшого він сприяє (і це визнають як найсуттєвіше у процесі організації людської взаємодії) загостренню конкуренції, поширенню її на планетарному рівні, охопленню нею не тільки економіки (як це спостерігалось на початку глобалізаційного процесу), а й усіх сфер життєдіяльності людей. Як приклад глобалізаційних процесів у культурно-освітній сфері можна розглядати прийняття Спільної декларації міністрів освіти Європи (на зустрічі в Болоньї 19 червня 1999 року) про Європейський регіон вищої освіти.

У цьому контексті перед людиною постає завдання бути настільки професійно підготовленою, особистісно розвинутою, автономною, щоб вона могла здійснювати відповідну до потреб суспільства ефективну й конкурентоспроможну не лише професійну, а загальну життєдіяльність.

Наступна, не менш важлива, ніж попередні – *тенденція взаємодії*, або зіткнення культур Заходу і Сходу. Вона також зумовлює певну низку проблем як в організації діяльності, зовнішніх проявів людей, так і в їх внутрішньому формуванні: світогляд, система морально-ціннісних орієнтацій, переконань тощо.

Приєднання нашої держави до Болонської угоди стало поштовхом для низки реформ в освітній галузі. Так, працюючи над реалізацією наказу “Про проведення педагогічного експерименту з кредитно-модульної системи організації навчального процесу” (№ 48 від 23.01.04 р. МОН України), вищі навчальні заклади перейшли до другого етапу педагогічного експерименту. Його тривалість визначено в межах 2005-2008 років, а серед завдань передбачено внесення корективів до експериментальних матеріалів, їх апробація на ширшому масиві учасників експерименту [8].

Стосовно соціальних змін, які відбуваються безпосередньо в нашій країні, можна зазначити, що всі вони проходять на тлі соціокультурного спадку радянських часів. Серед яких, що негативно впливають на формування особистості, можна виокремити: переконання щодо марності власних зусиль у вирішенні особистих проблем; низьку суспільно-громадянську активність, безпорадність щодо ефективного впливу на суспільне життя, політичні й економічні зміни; відсутність здібностей до критичного аналізу, навичок селекції й оцінювання інформації, що здобувається через ЗМІ: друковані видання, радіо і телебачення; підпорядкування власних думок і пріоритетів колективним відсутність зразків індивідуального способу життя та корпоративних принципів організації діяльності; недостатня розвиненість емпатії та рефлексії.

Перераховані тенденції соціальних змін – як глобальні, так і регіональні – безпосередньо впливають на формування особистості, на її становлення, і, як наслідок – на спосіб організації життя. Зважаючи на це, В. Г. Кремень наголосив: «Завдання в освітній політиці модернізувати, змінити освіту таким чином, аби вона найбільше відповідала реаліям сучасності і готувала людину бути конкурентоспроможною в дорослому житті» [4, 2]. Ґрунтується це положення на новому парадигмальному підході – самоосвіті та самовдосконаленні особистості.

Зміст і якість освіти, її адекватність пріоритетним завданням суспільства в умовах європейської інтеграції, відкритість і доступність визначають стан інтелектуального потенціалу сучасного суспільства і українського зокрема. Як було зазначено на Підсумковій колегії МОН України, суттєвим резервом підвищення якості та доступності освіти, і професійно-технічної зокрема, є ефективне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій. Це стосується не лише навчально-виробничого процесу, а й

управлінської діяльності, системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, створення єдиного інформаційного простору, електронних засобів навчального та загального призначення.

За визначенням В.Г. Кременя, пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікативних технологій, які забезпечують подальше вдосконалення навчально-виховного процесу, доступність і ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві [3, 190].

Підводячи підсумки, треба зазначити, що зміна соціально-економічної ситуації в країні посилює необхідність пошуку надійних, оригінальних і ефективних способів навчально-виховної діяльності, запровадження таких освітніх технологій, які забезпечили б ефективну підготовку обдарованої та здібної учнівської молоді до входження в соціум, формування еліти суспільства, здатної вивести державу із кризового стану.

У ході теоретичного аналізу останніх досліджень з'ясовано, що сучасними принципами реформування освіти є принципи демократизації (характеризується рівноправністю, партнерством, вибором); гуманізації (заснований на взаємодопомозі, взаєморозумінні та співпереживанні); інтенсифікації (забезпечується за допомогою застосування сучасних комп'ютерних, телекомунікаційних, мультимедійних, дистанційних, ігрових, проєктних технологій); національної спрямованості (ґрунтується на традиціях нашого народу); інтеграції (забезпечується вивченням процесів і явищ через призму різних наукових теорій і течій; валеологізації (утверджується пріоритетність здорового способу життя); відкритості (забезпечується прозорість прийнятих рішень); інноваційності (утверджуються постійні зміни, що спрямовують соціальні системи на розвиток) [7, 1-2].

Головною тенденцією сучасної освіти є становлення та розвиток системи безперервної освіти. Виходячи з потреб суспільства, безперервна освіта сьогодні – це не просто навчання протягом усього життя і не тільки сукупність освітніх ступенів, а, насамперед сфера освітніх послуг, що надають людині можливість в будь-які періоди життя оновлювати здобуті раніше знання й діставати нові. У структурі безперервної освіти найважливіше місце займають самовиховання і самоосвіта, навчання вмінню навчатися.

Створити умови для безперервної освіти впродовж життя повинні суспільство і держава. Для цього слід налагодити сучасну й ефективну систему освіти дорослих, яка б передбачала: спеціальні навчальні установи, як, наприклад, систему післядипломної

освіти педагогів, куди входять інститути післядипломної освіти в кожному регіоні України, а очолює її – Центральний інститут Академії педагогічних наук України; освітні послуги дорослим повинні надавати університети, започаткувавши різноманітні навчальні програми — від одноденних до багатомісячних; саме для дорослих найефективнішим може бути дистанційне навчання із використанням сучасних інформаційних технологій; освітньо-пізнавальні передачі, а то й спеціальний канал мають бути постійно на національному телебаченні і радіо; держава повинна заохочувати просвітницьку діяльність громадських організацій і взагалі підтримувати поширення знань в країні. У змістовний аспект безперервної освіти, згідно з динамікою руху особистості входять по-перше – багаторівневність, по-друге – доповнення, по-третє – маневреність [5, 246]. Багаторівневність передбачає наявність багатьох рівнів і ступенів базової освіти. Чим більше у системі професійної освіти буде завершених, підкріплених документами рівнів і ступенів, тим більше можливостей надається людині для вибору посилюючого для неї шляху пізнання, зміни при необхідності освітньої траєкторії при порівняно малих витратах.

Зарубіжні дослідники ще наприкінці 70-х років визначили три основні напрямки розвитку освіти впродовж життя (безперервної освіти) – експансія, інновація й інтеграція. Експансія означає, що освіта впродовж життя охоплює навчальний процес у часі, тобто за діапазоном, змістом й появою нових ситуацій навчання, і,

таким чином, створює нові мотивації і пропонує різноманітні можливості. Інновація стосується створення альтернативних структур і видів навчання у відповідь на численні й різноманітні навчальні можливості. І, зрештою, інтеграція створює інструменти, які використовуються в процесі експансії і запровадження інновацій за допомогою необхідних організацій і створення відповідних зв'язків.

Вища освіта формує національну еліту, тому ми повинні усвідомити, що, визначаючи засади світоглядних і професійних позицій, вища освіта програмує вектори майбутнього розвитку українського суспільства.

Головна мета української системи освіти, як це стверджується в проекті Національної доктрини розвитку освіти України XXI, – створити умови для розвитку і самореалізації кожної особистості, формування покоління, здатного навчатися впродовж усього життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства. Досягнення цієї мети можна віднести до найголовнішої гуманістичної функції освіти, оскільки саме це дозволить сформувати потребу в навчанні впродовж усього життя, інтерес до навчання та постійного самовдосконалювання, забезпечити вільний, рівний доступ до освіти всіх рівнів для всіх верств населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. Організоване суспільство / В. Андрущенко / Інститут вищої освіти АПН України. – К., 2006. – С. 540.
2. Домінський О.С. Практико-орієнтована освіта / О. С. Домінський // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Зб. наук. праць. – Вінниця: ДОВ Вінниця, 2000. – С. 197.
3. Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи) / В. Г. Кремень. – К.: Грамота, 2003. – С. 190.
4. Кремень В. Освітня політика у контексті соціал-демократичних цінностей / В. Кремень // Освіта, 2003. – № 54 (5071). – С. 2.
5. *Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз*: Монографія / В.П. Андрущенко, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень та ін. – К.: Наук. думка, 2003. – С. 246.
6. Ніколаєнко С.М. Творити освіту нового типу // Перспективи розвитку вищої освіти України та завдання колективу університету на 2005-2006 навчальний рік (документи і матеріали). – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2005. – С. 10.
7. Паламарчук В. Інновації в сучасній освіті / В. Паламарчук // Завуч. – 2006. – №10. – С. 1-29.
8. Суржанська В.А. викладання курсу «Вища освіта і Болонський процес» під час підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» у педагогічному університеті / В. А. Суржанська // Педагогіка: Сб. наук. пр. БДПУ. – 2006. – № 4. – http://www.bdpu.org/scientific_published/pedagogics_4_2006/26.doc
9. Тимошенко З. Болонський процес: сутність, витоки та етапи розвитку / З. Тимошенко // Економічний Часопис-XXI. – 2004. – №7-8. – С. 22-30.

Стаття надійшла до редакції 30.09.2009 р.